

GIÁO DỤC VIỆT NAM QUÁN TRIỆT GIÁO HUẤN CỦA HỒ CHÍ MINH

Đặng Quốc Bảo¹ và Nguyễn Quốc Trị²

¹*Nguyên Giám đốc Học viện Quản lý giáo dục*

²*Khoa Quản lý Giáo dục, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội*

Tóm tắt. Nền quốc học Việt Nam trong hơn 75 năm qua đã thực hiện các giáo huấn của Hồ Chí Minh về xây dựng nền giáo dục cho mọi người; tổ chức hệ thống giáo dục quốc dân bao quát giáo dục nhà trường, giáo dục gia đình và giáo dục xã hội; xây dựng nhà trường Việt thực hiện nguyên lý giáo dục “Học đi với hành”, “Lấy tự học làm cốt. Do thảo luận và chỉ đạo giúp vào”; rèn luyện thế hệ trẻ có nhân cách “Biết yêu nước, thương nòi, có ý chí tự lập, tự cường”, biết tham gia lao động sản xuất. Cùng với đó, những giáo huấn của Hồ Chí Minh về các mô hình nhân cách con người Việt Nam (lấy “lòng tự trọng”, “nhân - nghĩa - trí - dũng - liêm”, năng lực “học - hỏi - hiểu - hành” là hạt nhân) là những chỉ dẫn quan trọng để giáo dục thế hệ trẻ. Những giáo huấn của Hồ Chí Minh cần được mỗi người dạy, người học, người có trách nhiệm với nền giáo dục nước nhà thực hiện bền vững trên đất nước Việt Nam yêu quý.

Từ khóa: Hồ Chí Minh, giáo huấn, giáo dục Việt Nam.

1. Mở đầu

“Hồ Chí Minh, người của chủ nghĩa nhân đạo theo ý nghĩa đầy đủ nhất: thương yêu, kính trọng, tin tưởng, yêu cầu cao, phát huy nhân tố con người... khơi dậy trong con người lòng tự hào và niềm tin, ý chí và nhiệt tình cách mạng tạo mọi điều kiện để con người tự mình làm ra tất cả... làm sáng lên sự cao cả của con người” [1; tr. 683]. Trong di sản Hồ Chí Minh, tư tưởng về giáo dục chiếm một vị trí quan trọng. Sinh thời, Hồ Chí Minh dành sự quan tâm đặc biệt và tầm nhìn chiến lược đối với sự nghiệp giáo dục, trong đó có quá trình hình thành và phát triển của ngành sư phạm cách mạng. Trong quá trình hoạt động cách mạng, từ khi đi tìm đường cứu nước đến lúc đi xa, Hồ Chí Minh luôn đặt giáo dục ở một vị trí đặc biệt. Có rất nhiều nghiên cứu với các cách tiếp cận khác nhau về tư tưởng giáo dục của Hồ Chí Minh, và hướng vận dụng những tư tưởng đó vào thực tiễn giáo dục và quản lý giáo dục nước ta hiện nay. Tác giả Nguyễn Quốc Bảo trong bài viết *Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục* (báo Quân đội Nhân dân) cho rằng Hồ Chí Minh đã để lại cho chúng ta một hệ thống quan điểm toàn diện và sâu sắc về giáo dục và đào tạo bao gồm các vấn đề từ vai trò, vị trí giáo dục, mục tiêu và nhiệm vụ của giáo dục; nguyên lý, phương châm giáo dục; phương thức, phương pháp giáo dục cho đến tổ chức, quản lý, xây dựng đội ngũ; chủ trương, chính sách đối với giáo dục [2]. Đối tượng của giáo dục được Hồ Chí Minh quan tâm cũng rất rộng: Từ mẫu giáo, vỡ lòng, phổ thông, chuyên nghiệp, đại học cho đến người lớn tuổi, người già. Bài viết *Vận dụng tư tưởng Hồ Chí Minh vào quản lý giáo dục ở Việt Nam hiện nay* trên Tạp chí Cộng sản (12/2020) của Nguyễn Thị Mai Anh phân tích Chủ tịch Hồ Chí Minh đã thể hiện tư tưởng giáo dục toàn dân, giáo dục toàn diện, giáo dục suốt đời.

Ngày nhận bài: 2/7/2021. Ngày sửa bài: 29/8/2021. Ngày nhận đăng: 10/9/2021.

Tác giả liên hệ: Nguyễn Quốc Trị. Địa chỉ e-mail: trin@hnue.edu.vn

Đây có thể xem là 3 nội dung cơ bản bao quát toàn bộ tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục, cũng là hướng đích của quản lý giáo dục nước nhà trong suốt những năm qua, được thể hiện nhất quán trong đường lối, chủ trương phát triển giáo dục của Đảng, Nhà nước [3]. Hội thảo khoa học *Tư tưởng Hồ Chí Minh về quản lý giáo dục* (diễn ra ngày 26-8-2020 tại Hà Nội do Nhà xuất bản Chính trị quốc gia Sự thật và Học viện Quản lý Giáo dục phối hợp tổ chức) được các nhà khoa học, cán bộ quản lý, chuyên gia quản lý giáo dục khẳng định quan điểm: Những chỉ dẫn về giáo dục của Chủ tịch Hồ Chí Minh đến nay vẫn còn nguyên giá trị định hướng, soi đường cho công cuộc đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục - đào tạo và công tác quản lý giáo dục ở nước ta hiện nay [4]. Tác giả Nguyễn Xuân Trường trong bài viết *Tư tưởng Hồ Chí Minh với việc thực hiện đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo* đăng trên trang điện tử Bộ Giáo dục Đào tạo (GDĐT), qua cách tiếp cận nghiên cứu những bức thư Hồ Chí Minh gửi cho ngành giáo dục để làm rõ thêm quan điểm của Hồ Chí Minh về giáo dục, nhất là những vấn đề liên quan đến những nội dung trong quá trình thực hiện đổi mới căn bản toàn diện nền giáo dục nước nhà và hội nhập quốc tế [5]. Các tác giả Dương Văn Khoa, Mai Thị Tuyết trong bài *Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục đạo đức trong nhà trường phổ thông* (đăng trên Tạp chí Khoa học Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, Số 6, 2016) đã khảo cứu công phu những quan điểm, tư tưởng của Hồ Chí Minh về xây dựng một nền giáo dục mang tính nhân dân trong đó mục đích tu dưỡng nhân cách con người ngay từ trong quá trình trưởng thành và với tất cả mọi đối tượng [6; tr. 130-136].

Dấu ấn thành tựu của nền giáo dục Việt Nam hơn 75 năm qua gắn liền với sự quán triệt thực hiện các giáo huấn của Hồ Chí Minh. Bài viết dưới đây tiếp cận các tư tưởng giáo dục và giáo huấn của Hồ Chí Minh trên cả hai phương diện: hệ thống giáo dục nước nhà và các mô hình nhân cách cần giáo dục và hình thành cho con người Việt Nam mà sự nghiệp giáo dục cần đào tạo. Dựa trên cơ sở khảo cứu nguồn sử liệu, các tác phẩm, bài viết, bài phát biểu của Hồ Chí Minh và các ấn phẩm của khoa học giáo dục của các nhà nghiên cứu, bài viết sẽ đi sâu tập trung phân tích, luận bàn những giá trị của các giáo huấn của Hồ Chí Minh, góp phần vào sự hiểu biết một cách đầy đủ, sâu sắc các tâm nguyện, khát vọng, mong muốn của Hồ Chí Minh đối với nền giáo dục nước nhà. Từ cách tiếp cận các giáo huấn như vậy, chúng tôi luận bàn và đề cập đến sự vận dụng vào thực tiễn dạy học (như từ giáo huấn “Lấy tự học làm cốt. Do thảo luận và chỉ đạo giúp vào” suy nghĩ về “Dạy học đồng kiến tạo” trong nhà trường trong bối cảnh đổi mới giáo dục), thực tiễn quản lý giáo dục, bồi dưỡng cán bộ quản lý giáo dục và giáo viên, từ đó mỗi người dạy, người học, người có trách nhiệm với nền giáo dục Việt Nam hành động có ý nghĩa trong thực tiễn giáo dục sinh động hiện nay.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Giáo huấn của Hồ Chí Minh cho sự phát triển giáo dục Việt Nam

Hồ Chí Minh là vị lãnh tụ thiên tài và người thầy vĩ đại của cách mạng Việt Nam. Hồ Chí Minh đã để lại cho nhân dân ta một gia tài và di sản hết sức quý báu, trong đó có hệ thống quan điểm, giáo huấn sâu sắc về giáo dục, chăm lo bồi dưỡng thế hệ cách mạng cho đời sau.

Thứ nhất, xây dựng nền giáo dục cho mọi người

Ngay từ năm 1930, viết báo cáo trực tiếp bằng tiếng Anh cho Quốc tế Cộng sản, Nguyễn Ái Quốc đã khẳng định: Lí tưởng của những người Cộng sản Việt Nam là thực hiện nền giáo dục cho mọi người, nền giáo dục có tính chất toàn dân.

Tại phiên họp đầu tiên của Hội đồng Chính phủ (ngày 03/09/1945) Hồ Chí Minh nói: “Một dân tộc dốt là một dân tộc yếu... Chúng ta có nhiệm vụ cấp bách là phải giáo dục lại nhân dân chúng ta. Chúng ta phải làm cho dân tộc chúng ta trở lên một dân tộc dũng cảm, yêu nước, yêu lao động, một dân tộc xứng đáng với nước Việt Nam độc lập” [7; tr. 7]. Đồng thời, Hồ Chí Minh đã kêu gọi các thành viên Chính phủ phải thực hiện vừa học vừa làm, vừa làm vừa học,

Người nói: “Sau tám mươi năm bị áp bức, bị bóc lột, và dưới chính sách ngu dân của thực dân Pháp, các bạn và tôi, chúng ta đều chưa quen với kỹ thuật hành chính. Nhưng điều đó không làm cho chúng ta lo ngại. Chúng ta vừa làm vừa học, vừa học vừa làm (...). Với lòng yêu nước và yêu nhân dân sâu sắc, tôi chắc chúng ta sẽ thành công” [8; tr. 1].

Trong thư gửi học sinh nhân ngày khai trường năm học đầu tiên, Hồ Chí Minh khẳng định sẽ xây dựng “Nền giáo dục của một nước độc lập, một nền giáo dục sẽ đào tạo các em nên những người công dân hữu ích cho nước Việt Nam, một nền giáo dục làm phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có của các em”. Và trong sự nghiệp cao cả đó, “...người thầy giáo tốt là những anh hùng vô danh. Đây là một điều rất vẻ vang. Nếu không có thầy giáo dạy dỗ cho con em nhân dân, thì làm sao mà xây dựng chủ nghĩa xã hội được? Vì vậy nghề thầy giáo rất là quan trọng, rất là vẻ vang” [9; tr. 403]. Sách vở, giáo trình, tài liệu dù tốt, dù hay đến đâu chẳng nữa nếu không có người thầy hướng dẫn, giảng giải, phân tích, đúc kết cũng không thể phát huy hết tác dụng. Hồ Chí Minh khẳng định: “Không có thầy giáo thì không có giáo dục” [10; tr. 345].

Tháng 10/1946, khi đi công tác ở Pháp về, Người đã viết vào sổ vàng của Bình dân học vụ Hải Phòng: “Ra sức chống giặc đói cho dân tộc Việt Nam trở thành dân tộc thông thái”.

Sau ngày kháng chiến toàn quốc (19/12/1946): Tháng 03/1947 về công tác tại Thanh Hóa, Bác có Chỉ thị cho Chính quyền tỉnh này: “Làm cho người nghèo thì đủ ăn, người đủ ăn thì khá giàu, người khá giàu thì giàu thêm, Người nào cũng biết chữ, Người nào cũng biết đoàn kết yêu nước” [11; tr. 65].

Trong Di chúc bản viết năm 1966, Người nhấn mạnh: “Sửa đổi chế độ giáo dục cho hợp với hoàn cảnh mới của nhân dân, như phát triển các trường nửa ngày học tập, nửa ngày lao động cùng cố quốc phòng, chuẩn bị mọi việc để thống nhất Tổ quốc”.

Mong muốn xây dựng nền giáo dục cho mọi người để “ai cũng được học hành” của Người là nhất quán, thể hiện tầm nhìn chiến lược đối với công cuộc phát triển sự nghiệp giáo dục nước nhà, trong đó phải kể đến Nghị quyết Hội nghị Trung ương 8 Khóa XI về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo chỉ rõ nhiệm vụ “hoàn thiện hệ thống giáo dục quốc dân theo hướng hệ thống giáo dục mở, học tập suốt đời và xây dựng xã hội học tập” [12].

Thứ hai, tổ chức hệ thống giáo dục quốc dân bao quát giáo dục nhà trường, giáo dục gia đình và giáo dục xã hội

Ngay từ năm 1947, giữa lúc cuộc kháng chiến chống Pháp bước vào thời kỳ nóng bỏng và gian khổ, về công tác tại Thanh Hóa, Hồ Chí Minh đã giao cho chính quyền Thanh Hoá, các vị trí thức Thanh Hoá mà đại diện là các ông Đặng Thai Mai, Lê Thuốc nhiệm vụ tổ chức một Ban văn hóa (mời thêm những nhà tri thức danh vọng). Trách nhiệm của Ban văn hóa: Làm sao cho đến tháng 06/1947, số người mù chữ phải bớt 50%. Ban văn hóa phải tìm những cách không cần tốn tiền mà học được, xây dựng các gia đình tỉnh Thanh Hoá thành “Gia đình học hiệu”, mỗi người dân Thanh Hoá là một “tiểu giáo viên”, “cả làng chung gạo nuôi một thầy giáo”. Chỉ có thể thành công trong sự nghiệp vĩ đại này nếu xây dựng mỗi gia đình Việt Nam thành “Gia đình học hiệu”. “Nếp nhà” là cái cơ bản để có gia đình học hiệu, để tuổi trẻ lập được chí và rồi lập thân, lập nghiệp. Phát động thể hệ trẻ lập thân, lập nghiệp song không lập chí làm sao lập được thân, lập được nghiệp.

Ngày nay, UNESCO phát động các quốc gia kiến tạo xã hội học tập đã lưu ý vấn đề gia đình học hiệu (*learning family*). Tự hào thay ý tưởng của thời đại đã được Hồ Chí Minh cảm nhận từ trước đó hàng mấy thập niên khi đất nước còn vô vàn khó khăn và Hồ Chí Minh đã truyền tâm ý của mình cho đồng chí, cho nhân dân thực hiện ý tưởng xây dựng xã hội học tập vì lợi ích con người và dân tộc. Ngày nay UNESCO từng thông điệp đến các nước xây dựng người công dân học tập, gia đình học tập, tổ chức học tập, xã hội học tập. Việt Nam có quyền tự hào vì Chủ tịch Hồ Chí Minh đã truyền khát vọng cho dân tộc từ những năm giữa thế kỷ XX. Cũng xin lưu ý một điều: Các hệ thống giáo dục trong bối cảnh nền kinh tế tri thức, có tác động của

CMCN 4.0 thường tuyên ngôn: Người học phải thực hiện vừa học vừa làm, vừa làm vừa học (Learning by doing). Sau này trong thời gian chống Mỹ, cứu nước, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ đạo cho ngành giáo dục xây dựng các trường Thanh niên vừa học vừa làm. Một điển hình tiêu biểu của giáo dục Việt Nam thời kỳ này là Trường Thanh niên Lao động Xã hội Chủ nghĩa Hòa Bình. Tuy nhiên Người đã lưu ý có tính minh triết rằng: “Xây dựng Trường Nông chứ không biến thành Nông Trường”.

Trong *Di chúc* để lại cho toàn Đảng, toàn dân, Người tha thiết mong mỏi: “Sửa đổi chế độ giáo dục cho hợp với hoàn cảnh mới của nhân dân, như phát triển các trường nửa ngày học tập nửa ngày lao động. Củng cố quốc phòng. Chuẩn bị mọi việc để thống nhất Tổ quốc” [13; tr. 617].

Hồ Chí Minh quan tâm đến tất cả các cấp bậc học (GD mầm non, GD phổ thông, GD nghề nghiệp, GD đại học, GD thường xuyên,...), tuy nhiên người đặc biệt lưu ý đến giáo dục mầm non. Người có lời giáo huấn: “Trẻ em như búp trên cành/ Biết ăn ngủ, biết học hành là ngoan”. Người căn dặn ở ngành học này, mỗi người dạy có sứ mệnh thay mẹ dạy trẻ. Trong một lần đến thăm một trường mẫu giáo tại Hà Nội, người lưu ý các cô giáo: “Làm mẫu giáo là thay mẹ dạy trẻ. Muốn làm được thế thì trước hết phải yêu trẻ. Các cháu nhỏ hay quấy, phải bền bỉ chịu khó mới nuôi dạy được các cháu. Dạy trẻ cũng như trồng cây non. Trồng cây non được tốt thì sau này cây lên tốt. Dạy trẻ nhỏ tốt thì sau này các cháu thành người tốt.

Công tác giáo viên và mẫu giáo có khác nhau, nhưng cùng chung một mục đích đào tạo những người công dân tốt, cán bộ tốt cho Tổ quốc, cho Chủ nghĩa xã hội. Điều trước tiên là dạy các cháu về đạo đức. Anh chị em giáo viên và mẫu giáo cần luôn luôn gương mẫu về đạo đức để các cháu noi theo” [14; tr. 286].

Thứ ba, xây dựng nhà trường Việt thực hiện nguyên lý giáo dục “Học đi với hành”, “Lấy tự học làm cốt. Do thảo luận và chỉ đạo giúp vào”

Năm 1958, đến thăm Trường Chu Văn An, Hồ Chí Minh nói rõ về nguyên lý hoạt động của nhà trường Việt: “Do các cháu cố gắng, do các thầy, các cô giáo cố gắng, năm nay, nhất là mấy tháng gần đây các cháu có những tiến bộ khá (...). Trường học của ta là trường học xã hội chủ nghĩa. Trường học xã hội chủ nghĩa là thế nào? Nhà trường xã hội chủ nghĩa là nhà trường:

- Học đi với lao động
- Lí luận đi với thực hành.
- Cần cù đi với tiết kiệm” [15; tr. 593].

Đồng thời, nhà trường gắn bó với cộng đồng trở thành nhà trường phục vụ, là vàng trán dẫn dắt trí tuệ nhân dân cộng đồng, là trái tim quy tụ nhân dân cộng đồng làm cho giàu, dân vui, dân tin, dân hăng hái vào lễ sống mới.

Trong tác phẩm *Sửa đổi lối làm việc*, Chủ tịch Hồ Chí Minh viết năm 1947 có lời giáo huấn về cách học tập: “Lấy tự học làm cốt. Do thảo luận và chỉ đạo giúp vào” [16; tr. 312]. Các nhà trường Việt thời Kháng chiến chống thực dân Pháp nhận thức lời giáo huấn của Hồ Chí Minh đã tổ chức sự dạy học kết hợp ba nhân tố:

(1) *Kích thích nội lực của người học*: Trong lời giáo huấn, Hồ Chí Minh dùng cụm từ “Lấy tự học làm cốt”.

(2) *Xây dựng môi trường học tập tốt*: Trong lời giáo huấn, Hồ Chí Minh nêu “Sự thảo luận”. Chính nhờ sự thảo luận này mà nội lực người học được nhân lên “Học Thầy không tày học bạn”. Điều này giúp chúng ta gợi nhớ đến lời bàn của Khổng Tử từ thời xa xưa: “Hữu bằng tự viễn phương lai, bất diệc lạc hồ” được hiểu là có bè bạn đến trao đổi thì học tập có nhiều hứng khởi, có nhiều niềm vui.

(3) *Thực hiện tác động của quản lí*: Trong lời giáo huấn, Hồ Chí Minh mong mỏi: Người thầy có vai trò dù hiển thị hay phi hiển thị phải cố gắng làm tốt các việc: kích thích cho trò “chăm

học”; xây dựng được môi trường học tập thuận lợi, khắc phục những nhân tố gây tác hại cho *tu duy và hứng thú của trò*; và làm cho nhu cầu/mục tiêu của trò tương hợp với môi trường học tập.

Người thầy chú ý bốn tình huống sau:

- Nếu trò có năng lực giỏi, thì kích thích trò học tập với mục tiêu sáng tạo nội dung thầy đã giảng;
- Nếu trò năng lực khá, thì kích thích trò học tập với mục tiêu tái tạo được nội dung thầy đã giảng;
- Nếu trò năng lực trung bình, thì kích thích trò học tập với mục tiêu tái hiện nội dung thầy đã giảng;
- Nếu trò năng lực bình thường, thì khích lệ trò cố gắng “bắt chước” nội dung thầy đã giảng, tối thiểu làm theo điều “thiện” trong cuộc sống.

Nhà trường Việt Nam trong thời chống Pháp, chống Mỹ nhờ quán triệt lời dạy của Hồ Chí Minh đã đã cung cấp cho cuộc sống những sản phẩm/ tài năng đích thực góp phần vào thắng lợi vẻ vang của dân tộc.

Thứ tư, tổ chức quá trình dạy học, dạy cho học sinh “Hiểu chóng nhớ lâu, tiến bộ nhanh”

Ngày 23/03/1956, đến dự Đại hội giáo dục phổ thông toàn quốc, Người thể hiện mong mỏi: “Các thầy giáo, cô giáo phải tìm cách dạy. Dạy cái gì, dạy thế nào để học trò hiểu chóng nhớ lâu, tiến bộ nhanh. Dạy và học cần phải theo nhu cầu của dân tộc, nông nghiệp, công nghiệp, cho các ngành kinh tế và văn hóa. Đó là nhiệm vụ vẻ vang của các thầy giáo, cô giáo” [17; tr. 291]. Hồ Chí Minh từng căn dặn tổ giáo viên xung phong khi làm nhiệm vụ lập ra chương trình kế hoạch dạy học của các lớp huấn luyện chính trị: “Làm thầy phải hiểu trò, các chú lên lớp mà cứ thao thao bất tuyệt chuyên trong nước và thế giới thì không ai hiểu cặn kẽ đâu. (...) Ta phải tìm ra nội dung thích hợp dạy cái gì cho thiết thực, dễ hiểu”.

Tiến hành giáo dục cho dù trong trường hợp nào cũng đòi hỏi sự tinh tế, đặc biệt là điều hành mối quan hệ con người – con người, trong nhà trường là mối quan hệ Thầy – Trò; Trò – Trò. Điều đó đòi hỏi người thầy giáo phải có năng lực thấu hiểu học trò, thu hút học trò, thuyết phục học trò và thúc đẩy phát triển học trò. Cách làm của Hồ Chí Minh cho thấy, Hồ Chí Minh luôn đi thức tỉnh tâm hồn con người, đưa con người vào việc thực hiện được mục tiêu đã đặt ra. Trong nhà trường, người thầy phải thấu hiểu, thu hút, thuyết phục, thúc đẩy trò rèn luyện nhân cách. Tuy nhiên, Hồ Chí Minh luôn lưu ý trong nhà trường, Thầy – Trò dân chủ với nhau nhưng không được “cá đối bằng đầu”: “Trong trường cần có dân chủ. Đối với mọi vấn đề, thầy và trò cùng nhau thảo luận, ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu. Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt. Dân chủ nhưng trò phải kính thầy, thầy phải quý trò, chứ không phải là “cá đối bằng đầu” [18; tr. 266]. Điều này hết sức có ý nghĩa trong bối cảnh hiện nay khi nhà trường Việt phát huy sự dân chủ thầy trò, thầy tôn trọng sự khác biệt của trò bởi sự khác biệt quan điểm của thầy không có nghĩa là trò sai, thầy tôn trọng và lắng nghe những phản biện của trò,...

Người mong muốn “giáo viên cũng phải tiến bộ cho kịp thời đại thì mới làm được nhiệm vụ. Chớ tự túc, tự mãn, cho là giỏi rồi thì dừng lại. Mà dừng lại là lùi bước, là lạc hậu, mình tự đào thải trước. Cho nên phải cố gắng học tập để cải tạo mình, cải tạo tư tưởng của mình, cải tạo con em và giúp vào việc cải tạo xã hội” [19; tr. 266]. Do vậy, Hồ Chí Minh yêu cầu người thầy phải chú ý rèn luyện cả đức và tài. Người nhấn mạnh đạo đức của người thầy, phải có chính trị trước rồi có chuyên môn, đức phải có trước tài, đạo đức nền tảng để tài năng phát huy, toả sáng.

Thứ năm, rèn luyện thế hệ trẻ có nhân cách: “Biết yêu nước, thương nòi, có ý chí tự lập, tự cường”, biết tham gia lao động sản xuất

Năm 1947, trong tác phẩm “Đời sống mới”, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã xác định tính chất của Nhà trường Việt Nam. Người viết: “Từ tiểu học, trung học cho tới đại học là nơi rèn luyện nhi đồng và thanh niên. Ốc những người trẻ tuổi trong sạch như một tấm lụa trắng, nhuộm xanh

thì sẽ xanh, nhuộm đỏ thì sẽ đỏ, vì vậy sự học tập ở trường có ảnh hưởng rất lớn cho tương lai của thanh niên, mà tương lai của thanh niên là tương lai của nước nhà. Vì vậy, cốt nhất là phải dạy cho học trò biết yêu nước, thương nòi. Phải dạy cho họ có chí tự lập tự cường, quyết không chịu thua kém ai, quyết không chịu làm nô lệ... Phải tẩy sạch óc kiêu ngạo, tự phụ mà giáo dục thực dân còn để lại,... Phải khuyến học trò tham gia tăng gia sản xuất”. Hồ Chí Minh cho việc khuyến học trò tham gia tăng gia sản xuất rất quan trọng. Người giải thích: “Một là làm cho họ biết kính trọng sự cần lao. Hai là tập cho họ quen khổ. Ba là cho họ cái chí khí tự thực kỷ lực (làm lấy mà ăn), không ăn bám xã hội. Bốn là có ích cho sức khỏe của họ...” [20; tr. 120-121]. Cho dù trong hoàn cảnh nào mong rằng những người có trách nhiệm với nền Giáo dục Việt Nam luôn có cảm xúc sâu sắc về khát vọng của Hồ Chí Minh trong biểu đạt: “Tôi chỉ có một ham muốn, ham muốn tột bậc là làm sao cho nước ta được hoàn toàn độc lập, dân ta được hoàn toàn tự do, đồng bào ta ai cũng có cơm ăn, áo mặc, ai cũng được học hành” [21; tr. 187].

2.2. Giáo huấn của Hồ Chí Minh về các mô hình nhân cách con người Việt Nam

Mô hình nhân cách là thuật ngữ đang được dùng nhiều trong các tài liệu khoa học, đặc biệt trong Khoa học giáo dục. Vận dụng thuật ngữ này vào lĩnh vực giáo dục nhân cách, một số nhà nghiên cứu đã xây dựng các mẫu hình chỉ dẫn những công việc thiết yếu mà trong đó bao hàm tư duy và giải pháp để nhà giáo dục rèn luyện thế hệ trẻ có cốt cách, phẩm cách, cách thức để làm người, nên người, giữ gìn được nhân tính, bảo tồn được quốc tính, khẳng định được cá tính trong cuộc sống đang có nhiều thay đổi hiện nay. Di sản do Hồ Chí Minh để lại cho các thế hệ hoạt động giáo dục hôm nay rất phong phú. Xin thu hoạch quan điểm của Hồ Chí Minh về mô hình nhân cách cần giáo dục cho thế hệ trẻ nói riêng, con người Việt Nam nói chung.

Thứ nhất, mô hình nhân cách lấy “Lòng tự trọng” là hạt nhân

i) Có lòng “Tự trọng”

Lời giáo huấn của Hồ Chí Minh trong tác phẩm *Sửa đổi lối làm việc* (viết năm 1947) mong mỗi mỗi người thanh niên Việt Nam phải có lòng “Tự trọng, Tự tin”. Theo Hồ Chí Minh, ai không có lòng “Tự trọng, Tự tin” là người vô dụng. Năm 1928, hoạt động tại Quảng Châu, Hồ Chí Minh lấy bí danh là Lý Thụy và lập ra trường đào tạo các hạt nhân cho cách mạng Việt Nam, Hồ Chí Minh đã đặt tên cho người học viên ưu tú của lớp là Lý Tự Trọng. Có bốn phẩm chất bao quát lòng “tự trọng” bao gồm:

- Thông minh trí tuệ (IQ/Intelligent Quotient)
- Thông minh xúc cảm (EQ/Emotion Quotient)
- Lòng dũng cảm (AQ/Adversity Quotient)
- Năng lực sáng tạo (CQ/Creative Quotient)

Trong một bức thư gửi cho đồng chí mà Hồ Chí Minh coi như người em của mình, Hồ Chí Minh đã căn dặn đồng chí này phải rèn luyện Nhân cách theo 4 phẩm chất:

- Đám dục đại (chính là rèn luyện AQ)
- Tâm dục tế (chính là rèn luyện EQ)
- Trí dục viên (chính là rèn luyện IQ)
- Hành dục phương (chính là rèn luyện CQ)

ii) Có năng lực “Học - Hỏi - Hiểu - Hành”

“4H” này từng được Hồ Chí Minh giáo huấn cho người học tại một nhà trường ở Việt Bắc khi Hồ Chí Minh đến thăm năm 1949. Ngày nay một số trường học (ví dụ Đại học Bình Dương) đã coi “4H” trên là triết lí cho sự rèn luyện nhân cách trong sinh viên. Hồ Chí Minh đã kế thừa ý tưởng của tiền nhân khuyến người học phải bao quát:

- Bác học (học rộng);
- Thâm vấn (hỏi sâu);

- Thận tư (tư duy cho cẩn thận);
- Minh biện (phân biệt cho rõ ràng);
- Đốc hành (dốc lòng vào hành động khi mình đã nhận ra điều thu nhận là chân lí).

Thứ hai, mô hình nhân cách lấy “Dũng” là hạt nhân

Trong tác phẩm *Sửa đổi lối làm việc* viết 1947, Người đã nêu năm tính tốt cho các thế hệ người Việt Nam mới, bao gồm “*Nhân - Nghĩa - Trí - Dũng - Liêm*”. Nội hàm cụ thể là:

i) **NHÂN** là thật thà thương yêu, hết lòng giúp đỡ đồng chí và đồng bào. Vì thế mà kiên quyết chống lại những người, những việc có hại đến Đảng đến nhân dân. Vì thế mà sẵn lòng chịu cực khổ trước mọi người, hưởng hạnh phúc sau thiên hạ. Vì thế mà không ham giàu sang, không e cực khổ, không sợ oai quyền. Những người đã không ham, không e, không sợ gì thì việc gì là việc phải họ đều làm được.

ii) **NGHĨA**

l là ngay thẳng, không có tư tâm, không làm việc bậy, không có việc gì phải giấu Đảng. Ngoài lợi ích của Đảng, không có lợi ích riêng phải lo toan. Lúc Đảng giao cho việc, thì bất kỳ to nhỏ, đều ra sức làm cẩn thận. Thấy việc phải thì làm, thấy việc phải thì nói. Không sợ người ta phê bình mình, mà phê bình người khác cũng luôn luôn đúng đắn.

iii) **TRÍ**: vì không có việc tư túi nó làm mù quáng, cho nên đầu óc trong sạch, sáng suốt. Dễ hiểu lí luận, dễ tìm phương hướng, biết xem người, biết xét việc. Vì vậy mà biết làm việc có lợi, tránh việc có hại cho Đảng, biết vì Đảng mà cất nhắc người tốt, đề phòng người gian.

iv) **DŨNG** là dũng cảm, gan góc, gặp việc phải có gan làm. Thấy khuyết điểm có gan sửa chữa. Cực khổ khó khăn, có gan chịu đựng; có gan chống lại những sự vinh hoa phú quý, không chính đáng. Nếu cần, thì có gan hi sinh cả tính mệnh cho Đảng, cho Tổ quốc, không bao giờ rụt rè, nhút nhát.

v) **LIÊM** là không tham địa vị. Không tham tiền tài. Không tham sung sướng. Không ham người tâng bốc mình. Vì vậy mà quang minh chính đại, không bao giờ hủ hóa. Chỉ có một thứ ham là ham học, ham làm, ham tiến bộ.

Người khuyến nghị: “Đó là đạo đức cách mạng. Đạo đức đó không phải là đạo đức thủ cựu. Nó là đạo đức mới, đạo đức vĩ đại, nó không phải vì danh vọng của cá nhân, mà vì lợi ích chung của Đảng của dân tộc, của loài người.

Cũng như sông thì có nguồn mới có nước, không có nguồn thì sông cạn. Cây phải có gốc, không có gốc thì cây héo. Người cách mạng phải có đạo đức, không có đạo đức thì dù tài giỏi mấy cũng không lãnh đạo được nhân dân. Vì muốn giải phóng cho dân tộc, giải phóng cho loài người là một công việc to tát, mà tự mình không có đạo đức, không có căn bản, tự mình đã hủ hóa, xấu xa thì còn làm nổi việc gì?” [22; tr. 252-253].

Nhà Đông Phương học Người Pháp Budařen có nhận thức: Hệ giá trị mà Hồ Chí Minh nêu ra là “Ngũ thường” của nước Việt Nam thời đại mới. “Ngũ thường” của Chủ tịch Hồ Chí Minh đã đưa dân tộc Việt Nam “Rũ bùn đứng dậy sáng loà” (thơ Nguyễn Đình Thi), chiến thắng hai thế lực hung bạo của thế kỉ XX là thực dân Pháp (1954) và đế quốc Mỹ (1975), thực hiện cuộc tái thống nhất non sông, lập ra nước Cộng hòa XHCN Việt Nam (1976) kiên trì mục tiêu “Độc lập - Tự do - Hạnh phúc”.

Tiếp thu giáo huấn bộ giá trị “*Nhân - Nghĩa - Trí - Dũng - Liêm*” của Chủ tịch Hồ Chí Minh, nền giáo dục ngày nay cho dù trong hoàn cảnh nào, đặc biệt là sự tác động của Cách mạng Công nghiệp 4.0 cần phải giáo dục cho thế hệ trẻ Việt có thêm 4 năng lực sau (thường gọi là bốn năng lực mở đầu bằng chữ “C”): Năng lực phản biện (Critical thinking); Năng lực hợp tác (Collaboration); Năng lực giao tiếp (Communication) và Năng lực Sáng tạo (Creative). Có “*Nhân - Nghĩa - Trí - Dũng - Liêm*” lại có “4C” con người Việt Nam sẽ giúp thế hệ trẻ sẽ không “vô cảm, vô ích, vô dụng” trong cuộc đời.

Thứ ba, mô hình nhân cách lấy “Thiện” là hạt nhân

Từ rất sớm trên con đường hoạt động cách mạng, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã có cách nhìn khoa học và toàn diện trong nhận định: “*Thiện ác nguyên lai vô định tính/ Đa do giáo dục đích nguyên nhân*” (Hiền dữ phải đâu là tính sẵn Phần nhiều do giáo dục mà nên, trích *Nhật kí trong tù* - bài *Nửa đêm*).

Sau này, Người thường giáo dục cho đồng chí của mình: “Mỗi con người đều có thiện và ác ở trong lòng. Ta phải biết làm cho phần tốt ở trong mỗi con người này nở như hoa mùa xuân và phần xấu bị mất dần đi, đó là thái độ của người cách mạng” [23; tr. 472].

Sự khuyến thiện của Người được cộng hưởng với 3 điều sau: Sống có tình nghĩa; Sống có hoài bão; Sống vì sự phồn vinh của Tổ quốc. “Hiểu chủ nghĩa Mác-Lênin là phải sống với nhau có tình, có nghĩa. Nếu thuộc bao nhiêu sách mà sống không có tình, có nghĩa thì sao gọi là hiểu chủ nghĩa Mác- Lênin được” [24; tr. 688]. Bên cạnh đó, Người khích lệ mọi người: “Không có việc gì khó. Chỉ sợ lòng không bền. Đào núi và lấp biển. Quyết chí ắt làm nên”.

Ngoài ra, Hồ Chí Minh là tấm gương sáng trên cả 3 mặt “Tu thân - Xử thế - Dưỡng sinh”:

- Người dạy và Người đã sống: “*Dục thành đại sự nghiệp/ Tinh thần cảnh yếu đại*” (*Muốn nên sự nghiệp lớn/ Tinh thần cần phải cao*).

- Người nhắc nhở: “*Xử thế nguyên lai phi dị dị/ Nhi kim xử thế cánh nan nan*” (*Xử thế từ xưa không phải dễ/ Mà nay xử thế khó khăn hơn*).

Suốt cuộc đời và với bất cứ ai, Người cũng xử thế với tinh thần “đi thức tình tâm hồn, thức tình cái thiện” để người đó sống có ích, làm việc có ích cho cộng đồng và cho xã hội.

- Người dạy: “*Vì lợi ích mười năm thì phải trồng cây/ Vì lợi ích trăm năm thì phải trồng người*”, “*Mùa xuân là tết trồng cây/ Làm cho đất nước càng ngày càng xuân*” (1965).

2.3. Từ giáo huấn “Lấy tự học làm cốt. Do thảo luận và chỉ đạo giúp vào” suy nghĩ về “Dạy học đồng kiến tạo” trong nhà trường trong bối cảnh đổi mới giáo dục

Lí luận dạy học hiện đại đang cổ vũ cho việc “Dạy học đồng kiến tạo”, cho việc phối hợp “Thính học, Thị học” và “Hành động học”. Trên các giảng đường, người thầy có kinh nghiệm đang phối hợp ba phương thức dạy học:

- Phương thức nghe /thính học
- Phương thức nhìn /thị học
- Phương thức Học kết hợp với Làm (Learning by doing) thường được gọi là Hành động học.

“Làm” ở mức đơn giản là thảo luận nhóm, mở rộng là thực hiện các hoạt động trải nghiệm, và tiến lên áp dụng vào sản xuất, vào thực tiễn. Quản lí việc học tập (từ người thầy và từ hiệu trưởng) nếu kết hợp được ba phương thức trên chắc chắn sẽ thu được nhiều kết quả thực tiễn. Ở trên đã phân tích lời dạy của Hồ Chí Minh khi đến thăm một nhà trường thời kháng chiến: Hồ Chí Minh khuyên người học thực hiện 4H (“Học - Hỏi - Hiểu - Hành”). Tựa vào ý kiến của tiền nhân, Hồ Chí Minh nhắn nhủ họ: Học rộng, Hỏi sâu, Tư duy cẩn thận – Phân biệt rõ ràng để Hiểu đúng rồi Hành tốt. Để đạt được mục tiêu này, người thầy phải luôn có ý thức nâng cao năng lực sư phạm. Thiết nghĩ, nhà trường thúc đẩy để người Thầy đạt tới 5 cấp độ về năng lực sư phạm:

- i) Người thầy truyền cho học trò kiến thức hữu ích;
- ii) Người thầy truyền cho học trò kiến thức hữu ích + phương pháp tốt trong học tập;
- iii) Người thầy truyền cho học trò kiến thức hữu ích + phương pháp tốt trong học tập + động cơ đúng đắn trong học tập;
- iv) Người thầy truyền cho học trò kiến thức hữu ích + phương pháp tốt trong học tập + động cơ đúng đắn trong học tập + cảm hứng hăng hái học tập;

v) Người thầy truyền cho học trò kiến thức hữu ích + phương pháp tốt trong học tập + động cơ đúng đắn trong học tập + cảm hứng hăng hái học tập + hoài bão lớn trong học tập.

Bất cứ sự dạy học nào cũng phải tuân thủ tính mục đích, tính kế hoạch, tính tổ chức, còn người thầy phải tùy vào điều kiện cụ thể, tùy đặc điểm của đối tượng mà xử lý đúng đắn vai trò người chỉ huy, truyền đạt mệnh lệnh, người điều phối, người dẫn dắt, người cố vấn. Tranh luận “ai là trung tâm” của quá trình dạy học không phải là điều chỉnh của lí luận dạy học. Cái chủ yếu của lí luận dạy học, đối với bất cứ loại hình nhà trường nào là tổ chức được qua trình dạy học từ bỏ kiểu sư phạm quyền uy ban ơn chuyên thành kiểu sư phạm của tình bạn dân chủ, phải vì lợi ích của cộng đồng. Vấn đề này Hồ Chí Minh có nhấn nhủ: “Trong nhà trường thầy phải quý trò, trò phải kính thầy, có điều gì cùng bàn bạc dân chủ với nhau, không được cá đối bằng đầu”.

Các nhà trường hiện nay đang có nhiều thuận lợi do áp dụng tiến bộ của kĩ thuật công nghệ dạy học. Tuy nhiên, các đe dọa thách thức là thường xuyên (thí dụ dịch Covid và biết đâu sẽ còn có các biến thể khác). Các nhà trường không nên ỷ lại vào tiến bộ công nghệ, kĩ thuật dạy học mà điều cần thiết là luôn luôn đổi mới *tư duy dạy học*, bắt kịp với tiến bộ thời đại trên tinh thần *dạy học kiến tạo* chứ không theo lối mòn dạy học chỉ thị, dạy học mệnh lệnh. Nhà trường sư phạm cần đào tạo những người thầy, đội ngũ người thầy hết lòng vì thế hệ trẻ, thực hiện minh triết: “Tất cả vì người học, tất cả vì học sinh thân yêu” mà trường Bắc Lí, Hà Nam đã thực hiện xuất sắc từ những năm 60 của thế kỷ trước. Chừng nào còn lối sư phạm quyền uy, sư phạm ban ơn, chừng nào còn lối học thụ động, ít có tư duy phê phán, chừng nào sự dạy học và quản lí dạy học còn tạo ra những “hòm sách, bô sách” thì chừng đó nguy cơ của dịch bệnh vẫn cản trở cho “tiến hóa” của nền giáo dục Việt.

3. Kết luận

Chủ tịch Hồ Chí Minh là tấm gương đạo đức, tận tụy quên mình, kiên trì bất khuất, khiêm tốn giản dị với sự kết hợp hài hòa, thương người, quý người, nâng đỡ con người. Giáo huấn của Người về xây dựng nền giáo dục nước nhà và về các mô hình nhân cách cần giáo dục cho con người Việt Nam là những chỉ dẫn quan trọng để giáo dục thế hệ trẻ Việt Nam ngày hôm nay. Nói cách khác, đó là hành trang cho mọi cán bộ quản lí giáo dục từ người chỉ đạo xây dựng chính sách vĩ mô đến từng thầy giáo, từng người học, từng người có trách nhiệm với nền giáo dục nước nhà thực hiện bền vững trên đất nước Việt Nam yêu quý. Đồng thời, các giáo huấn đó còn có tác dụng cho mọi người trong ứng xử cuộc đời.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Phạm Minh Hạc (chủ biên), 2013. *Từ điển Bách Khoa*. Nxb Giáo dục Việt Nam, tr. 683.
- [2] Nguyễn Quốc Bảo, 2020. *Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục*. Báo Quân đội Nhân dân, 18/5/2020.
- [3] Nguyễn Thị Mai Anh, 2020. Vận dụng tư tưởng Hồ Chí Minh vào quản lí giáo dục ở Việt Nam hiện nay. *Tạp chí Cộng sản* 12/2020.
- [4] Nxb Chính trị quốc gia Sự thật và Học viện Quản lí giáo dục, 2020. Hội thảo khoa học “*Tư tưởng Hồ Chí Minh về quản lí giáo dục*” (diễn ra ngày 26-8-2020 tại Hà Nội).
- [5] Nguyễn Xuân Trường, 2018. *Tư tưởng Hồ Chí Minh với việc thực hiện đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo*, trang điện tử Bộ GDĐT: <https://moet.gov.vn/giaoduc/quocdan/giao-duc-trung-hoc/Pages/default.aspx?ItemID=5479>
- [6] Dương Văn Khoa, Mai Thị Tuyết, 2016. Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục đạo đức trong nhà trường phổ thông. *Tạp chí Khoa học Trường Đại học Sư phạm Hà Nội*, Số 6, tr.130-136.
- [7] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập, tập 4*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.7.

- [8] Đảng Cộng sản Việt Nam, 2000. *Văn kiện Đảng toàn tập, tập 8*. Nxb Chính trị Quốc gia, tr. 1.
- [9] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 14. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.403.
- [10] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 10. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.345.
- [11] Hồ Chí Minh, 2000. *Toàn tập*, tập 5. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.65.
- [12] Đảng Cộng sản Việt Nam, 2013. *Nghị quyết số 29-NQ/TW ngày 4/11/2013 Hội nghị Trung ương 8 khóa XI về đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo*.
- [13] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 15. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.617.
- [14] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 12. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.286.
- [15] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 11. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.593-594.
- [16] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 5. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.312.
- [17] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 10. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.291.
- [18] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 9. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.266.
- [19] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 12. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.266.
- [20] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 5. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.120-121.
- [21] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 6. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.187.
- [22] Hồ Chí Minh, 2000. *Toàn tập*, tập 5. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.252-253.
- [23] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 15. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.472.
- [24] Hồ Chí Minh, 2011. *Toàn tập*, tập 15. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, tr.688.

ABSTRACT

Vietnamese education inspired by Uncle Ho's philosophy

Dang Quoc Bao and Nguyen Quoc Tri

National Academy of Education Management

Faculty of Educational Management, Hanoi National University of Education

The Vietnamese national education system has followed Uncle Ho's philosophy for more than 75 years in terms of developing an inclusive education; organizing a national education system including school, family, and social education and building an education system based on principles of "study goes as a pair with practice", "the core is self-learning, which is supported by discussion and direction"; training young generation of "patriotism, kindness, independence and self-reliance" and labor force participation. In addition, Uncle Ho's teachings about Vietnamese people's core personalities of "self-esteem", "Humanity - righteousness - wisdom- courage- integrity", "the abilities of "Learning - Asking - Understanding - Applying" are important instructions for educating the young generation. Uncle Ho's teachings should be sustainably followed by teachers, learners and people in charge of the education in Vietnam.

Keywords: Uncle Ho's, philosophy in education, Vietnamese national education.